

URARTU DUVAR RESİMLERİ

Yakın doğu sanatında duvar resimlerinin çok eski devirlerden tarih çağına erişen uzun bir geleneği vardır. Konya'nın Çumra ilçesi yakınında bulunan ve erken neolitik çağa ait olan duvar resimleri bugünkü bilgilerimizin ışığında dünyanın en eskileri olmaktadır. Beyaz kırmızı, siyah ve kahve renginin çeşitli tonlarının kullanılması ile yapılan bu duvar resimleri yaşam ve canlılık dolu av sahnelerinin yanı sıra geometrik motiflerden oluşan kompozisyonlar da içeriyordu. Anadolu'da bu kadar erken bir çağda ve çok yüksek bir teknikte yapılmış olan bu duvarları resimlerle süsleme sanatının Çatalhöyük erken neolitiklerinden sonra uzun bir süre görülmemesi oldukça şaşırtıcıdır.

Mezopotamya'da da çok sevilen bu sanatı simgeleyen örneklerden ne yazık ki günümüze çok azı gelebilmiştir. Boyaların rutubete ve aşınmaya dayanamaması ve son yüzyıl hafiflerinin henüz kurtarılabilecek eserlere gerekli dikkati ve özeni gösterememeleri, bu eşsiz sanat eserlerinin büyük ölçüde yok olmalarının nedeni olmuştur. Mezopotamya'da en eski örnekleri, M.Ö. IV. Bine ait olan Tel-Ukair, Tepe Gavra, Eridu ve Uruk'da bulunanlar oluşturmaktadır. Daha geç bir evrede, M.Ö. III. ve II. binin başlarında bu sanatın eşsiz örneklerine Mari'de, yine M.Ö. II. binin başlarına ve M.Ö. XV. yüzyılın ortalarına ait olmak üzere Tel-Açana'da, Yorgan Tepe'de ve Dur-Kurigalzu'da rastlıyoruz.

Urartu sanatından büyük ölçüde etkilenen Assur sanatında duvar resimleri ilk defa M.Ö. XIII. yüzyılda Kartukulti-Ninurta'da, M.Ö. IX-VII. Yüzyıllarda Til-Barsip'da, Nimrut'ta ve Korsabat'ta bulunmuştur. Son üç merkezdeki sarayların duvarlarını süsleyen bu fresklerde Assurlu sanatkarlar, canlılığı ve hareketi tam anlamıyla dile getirmişlerdir.

Doğu Anadolu'nun sert ve acımasız doğasında, kudretli bir devlet ve büyük bir uygarlık oluşturabilmiş olan Urartu Krallarının da bu geleneğe uyduklarını, onların da neolitik, eski Babil, Hurri-Mittanni ve Assur devirlerinde olduğu gibi saray ve tapınaklarının duvarlarını canlı renkli çeşitli motiflerle süslediklerini görüyoruz. Bu sanat kolunda elde edilen bilgileri son yıllarda Urartu ülkesinin iki tarafında Türk ve Rus bilimlerinin yaptıkları çalışma ve buluşlarına borçluyuz.

Doç. Dr. Uğur SİLİSTRELİ

M.Ö. VIII. yüzyılın ilk yarısı ile VII. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen bu duvar resimlerini kronolojik bir sıra içinde incelemeye çalışacağız.

Patnos Anzavurtepe'de Bulunan duvar resimleri :

Süphan dağı'nın kuzeyinde, Van gölünün 50 Km. kuzey-batısında yer alan Patnos'un 3 Km. kuzeyindeki Anzavurtepe'de bulunan Urartu tapınağının kare planlı cellası, kırmızı ve mavi renkli duvar resimleriyle süslenmiştir. Resimlerin büyük ölçüde silinmiş olmalarına karşın, diz çökmüş Patnos boğasının kırmızı resmi kerpiç duvarın mavi zemini üzerinde seçilebilmektedir. Burada bulunan bir yazıttan tapınağın M.Ö. 805-790. yılları arasında hüküm sürmüş olan Kral İşpuni'nin oğlu Menuat tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Arin-Berd'de (Erebuni) bulunan duvar resimleri:

Aras vadisinin başında bir tepenin eteğinde, Kral I. Argiştı tarafından kurulmuş olan bu Kentin sarayı ve tanrı Haldi tapınağı duvar resimleri ile süslenmiştir. Yapıların duvarlarında bulunan yazıtlar işlevleri ve yapımcıları I. Argiştı ve oğlu II. Sardur hakkında bilgi vermektedir.

Değişik hizmetler için düşünülmüş bir yapılar birleşiminden oluşan sarayın, doğu kesiminde bulunan bir çok idare binasından birinin odası çok zengin bir görünümde, geometrik, bitkisel motiflerle veya kutsal ağacın iki yanında yer alan kanatlı cinler, boğa ve arslan figürlerinden oluşan yatay şeritlerle, duvarın bir başından öbür başına doğru yinelenmek suretiyle süslenmiştir. Görkemli bir görüntü oluşturan duvar resimleri, bir çok merkezde olduğu gibi duvarın üzerine sürülen beyaz bir sıva tabakası üzerine kurduktan sonra yapılmışlardır. Figürlerin veya motiflerin kontürleri belirlendikten sonra içleri kırmızı ve mavi renklerle doldurulmuştur. Urartu mimarisinde olduğu gibi duvar resimlerinde de simetri esastır. Bundan dolayı, dört duvarı da süsleyen resimler bir birinin aynıdır. Kompozisyonda, Nimrut, Korsabat ve

Til-Barsip duvar resimlerinde görüldüğü gibi, Assur sanatının çok sevilen motiflerinden olan iç bükey bir karenin iki yanında bulunan sakin ve dinlenmeye hazır boğa figürleri ile açık ağızlarında dişleri görünen kızgın arslanlar tezat oluşturmaktadır. Arslan figürleri, alev şeklindeki yeleleri, yukarı kalkık kuyrukları ve adelerinin gösterilişi bakımından Assur sanat anlayışını yansıtır.

Baş tanrı Haldi tapınağının salonunun bir tarafı, mavi zemin üzerine iki değişik çapta yapılmış siyah, kırmızı ve beyaz halkalardan oluşan rozetlerle süslenmiştir. K. Oganesiyan'a göre belki de gök yüzünü temsil eden kompozisyon, ortasından kozalak motifleriyle bezeli bir firizle iki ayrı bölüme ayrılmıştır. Aynı salonda, geometrik, bitkisel ve hayat ağacının iki yanında bulunan kanatlı cin, hayvan figürlerinden oluşan ve saraydaki duvar resimlerine benzeyen bir sahne de bulunuyordu.

Tapınağın duvar resimleriyle süslü bu salonunda süsleyici anlamdaki motiflerin yanı sıra, kutsal ağacın iki yanında yer alan kanatlı cinlerin bulunduğu sahnenin yanına, aslan üzerinde



Altintepe duvar resimlerinden kanatlı cin figürü.

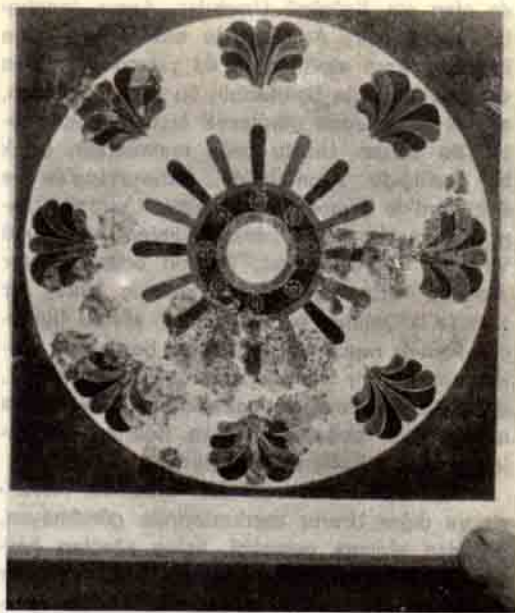
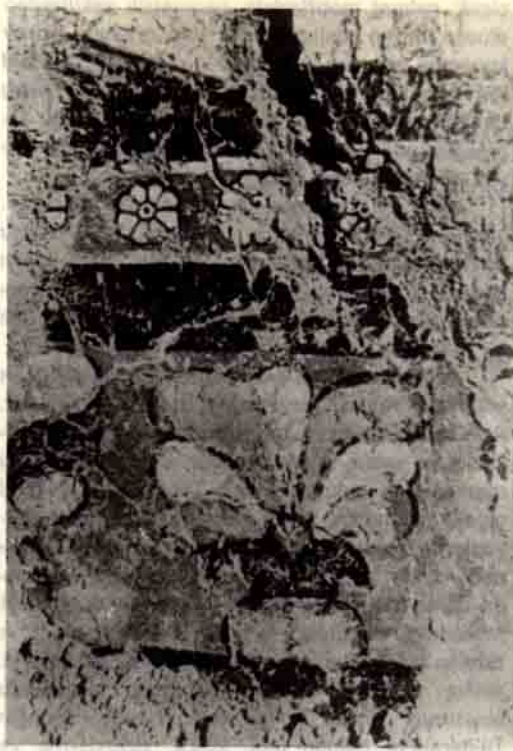
duran tanrı Haldi figürü resmedilmiştir. Açık renkli zemin üzerine kontürleri siyahla belirlenip, kırmızı ve mavi renklerle yapılan figür kemerli burunlu, üçgen gözlü sakallı ve bıyıklıdır. Düz silindirik biçimli, boynuzlu başlıklı tanrının, topuklarına kadar inen ve zengin bezemeleri içeren uzun elbisesinin altından, aslanın sırtına basan ayakları görülmektedir. Bir elinde asa tutan Tanrı, diğerini de yukarı doğru kaldırmıştır. Aslan figürü de saraydakilerin benzeridir. Tanrı Haldi tapınağını süsleyen bu duvar resimlerinde kullanılan renkler, saraydakilerin aynıdır.

Çavuştepe Duvar Resimleri :

Van gölünün kuzey kıyısında Bitlis'in Adilcevaz İlçesi yakınında bulunan Çavuştepe'de kazılar sonucu açığa çıkarılan büyük binanın kerpiç duvarları, çiçek ve ağaç resimleriyle süslenmiştir. Çiçek ve ağaç motifleri, Assur ve Arin-Berd duvar resimlerinde görülmezler. Bu ilgi çekici motifler, hayvanlarla birlikte canlı ve değişik bir biçimde Altintepe'de görülürler. Tapınakta bulunan bir yazıta göre, I. Argışti'nin oğlu II. Sardur dönemine ait olan Çavuştepe duvar resimlerinde, mavi siyah, sarı ve az olarak kırmızı renkler kullanılmıştır. Oysa Kuhor sabat, Altintepe ve Arin-Berd duvar resimlerinde sarı kullanılmamıştır.

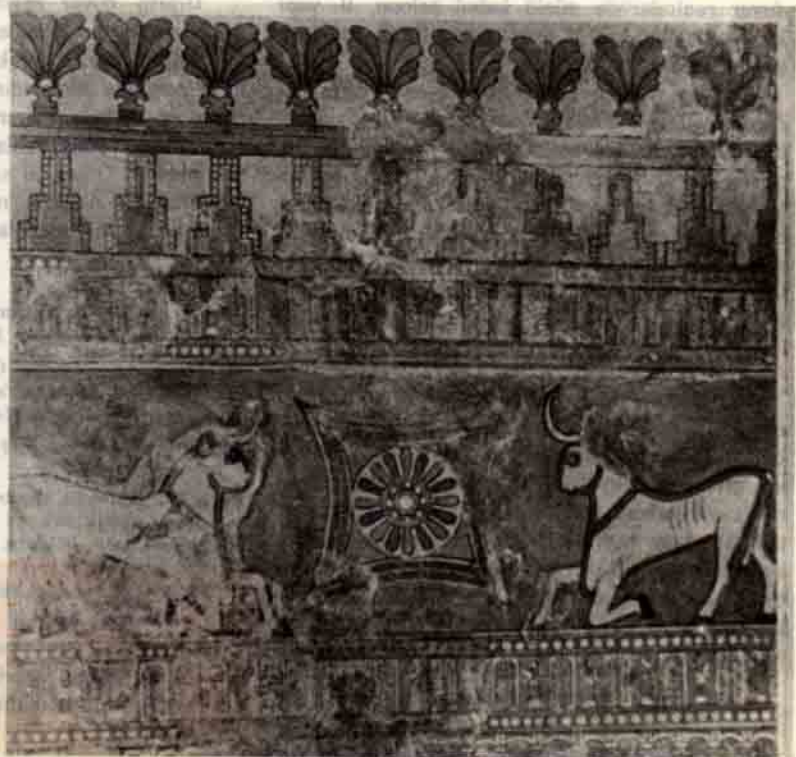
Altintepe Duvar Resimleri :

Altintepe, Erzincan doğu yarısında, Erzurum-Sivas yolu üzerinde, kısmen doğal sarp bir tepedir. Altintepe duvar resimleri ilk yapı katına ait olan Saray-Mabet ile ikinci kata ait kabul salonunun (Apadana) duvarlarını süslüyordu. Buradakiler de, Arin-Berd'de ve diğer Urartu merkezlerinde olduğu gibi, doğrudan kerpiç duvarın üzerine sürülen beyaz bir sıvanın üzerine kurduktan sonra yapılmışlardır. Burada da önce kontürler belirlenip, içleri fırça ile doldurulmuştur. Yine Arin-Berd'deki gibi, her duvara uygulanan resimler bir birinin aynıdır. Kabul salonunun iki uzun duvarını, siyah, beyaz kırmızı, kahve rengi ve mavile yapılan, stilize nar rozet, piramit, palmet motiflerinden, kutsal ağacın iki yanında yer alan kanatlı cinler, kanatlı sfenksler, diz çökmüş boğalardan ve en üstte de hayvanların bir birleriyle yaptıkları mücadele firizlerinden oluşan bir kompozisyon süslüyordu. Mavi zemin üzerine resmedilen kanatlı cinler, yukarı kaldırdıkları bir elleri ile kutsal ağacı aşılarda, diğerleriyle de bir kova tutmaktadırlar. Urartu sanatında çok sevilen kanatlı cin ve kutsal ağaç motifleri, madenden, fildişinden yapılmış eserlerde de görülür. Giysileri de Assur tarzın-



Karmirbulur (Teşebahini) duvar resimlerinden bir kompozisyon.

Altıntepe
duvar
resimlerinden,
bitkisel
motifler
(üstte),
Arin - Berd
sarayını
süsleyen
duvar
resimlerinden
bir bölüm
(yanda).



da olan cin figürünü Urartular, Assur sanatın-
lan almışlardır. Arin-Berd'de olduğu gibi yine
iç bükey kare motiflerinin iki yanında yer alan
diz çökmüş boğa figürlerinin ön kısmı profilden,
arkası da arkadan görülecek biçimde yapılmış-
tır. Bu durum, Urartu boğa resimlerinin ortak
bir özelliğidir. Altıntepe'de, Anzavurtepe'de ve
Arin-Berd'de bulunan boğa resimleri, yani baş Tan-
rının kutsal hayvanı frizdeki resimlerin en büyüğü
ve göze ilk çarpanıdır. Freskin ortasında yer
alan bu frizin diğer motifi, yine iç bükey bir
karenin iki yanında bulunan kanatlı sfenks figürü-
dür. Kırmızı renkli gylisleri zengin bezeklerle süs-
lü sfenksler, bir ellerini yukarı doğru kaldırmışlar,
diğeriyle de kova tutmaktadırlar. Arin-Berd'de
olduğu gibi, boğa ve sfenks figürleri bir bir-
lerini değişimli olarak izlemektedir.

Altıntepe duvar resimleri arasında, Assur-
da ve diğer Urartu merkezlerinde görülmeyen,
doğadan alınmış gerçekçi, ilginç ağaçları hay-
vanları ve mücadelelerini konu eden sahneler
de vardır. Freskin üst bölümünde, kırmızı ren-
li bir ağacın bir tarafında geyiğe pusu kurmuş
aslan, diğer tarafında geyik figürü bulunmakta,
bir başka sahnede de, sırtından yakaladığı yav-
ru geyiği götüren aslan görülmektedir. Gözden
uzak olan bu friz, diğerlerine oranla daha bü-
yük yapılmıştır. T. Özgüç'e göre, bu göz alıcı
duvar resimleriyle süslü kabul salonu, II. yapı
katına ait olup kral II. Argışti'den (M.Ö. 713-679)
sonraki döneme aittir.

I. yapı katına ait olan Mabet-Saray'ın iki
önemli odasını süsleyen, şeritlerden, tomurcuk-
lardan rozetlerden palmetlerden ve kanatlı cin,
geyik, aslan figürlerinden oluşan duvar resim-
leri, ne yazık ki çok tahrip olmuştur. Bu katta
bulunan duvar resimleri, üslupları bakımından
daha geç bir evrede yapılmış olan Kabul salo-
lundakilerden çok Arin-Berd'dekilere yaklaşırlar.

Karnirbulur (Teişebahini) Duvar Resimleri :

Erivan yakınında bulunan bu merkezdeki
duvar resimlerinin de önemli bir bölümü yok
olmuştur. Ancak, açık zemin üzerine yeşil siyah
ve gri renklerle yapılmış, tek merkezli daire,
rozet ve yaprak motifleriyle, onları çevreleyen
palmet, daire motiflerinden oluşan bir bölümü
korunmuştur. Bu kent, Arin-Berd'in önemini yit-
tirdiği bir dönemde M.Ö. VII. Yüzyılın başlarında
II. Argışti'nin oğlu II. Russa tarafından ku-
rulmuştur.

Kef Kalesi Duvar Resimleri :

Yine yukarıda sözü edilen Kral dönemine
ait olan, kırmızı, siyah ve sarı renklerle yapılmış

çiçek, palmet motifleriyle, geometrik şekillerden
oluşan duvar resimleri de, Van gölünün kuzey
kıyısında yer alan Adilcevaz'ın 6 Km. yakınındaki
Kef kalesinde bulunmuştur. Ele geçen bir yazılı
belgeye göre kral II. Russa'nın yaptırdığı bir tapı-
nağın odalarını süsleyen bu resimler de bü-
yük ölçüde tahrip olmuştur.

M.Ö. VIII. yüzyılın ilk yarısı ile M.Ö. VII.
yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen bu Urartu
duvar resimleri, Doğu Anadolu'nun sert, çetin
doğası içinde yaşama savaşı veren bu insan-
ların güzel sanatlara gösterdikleri ilginin tam
bir kanıtıdır.

Duvar resimlerinin konuları, uygulandıkları
yapıların resmi karekterine bağlı kalmıştır.
Arin-Berd'de, Patnos'ta, Altıntepe ve diğer mer-
kezlerde yalnız resmi yapılar bulunmuştur. Bu
merkezlerde bulunan duvar resimlerinde, bitki
çiçek, geometrik motiflerden oluşan kompozis-
yonlarla, kutsal ağacın iki yanında yer alan ka-
natlı cinler, sfenksler, kutsal hayvanları üzerinde
duran tanrı figürleri ile hayvanlar arasındaki
mücadele ve diğer hayvan sahneleri en çok
tutulanlardır. Bunlar arasında, dini sahnelerle,
yalnız süsleme amacını taşıyanlar çoğunluğu
oluşturur. Urartu duvar resimlerinde, örneğin
Til-Barsip'te olduğu gibi, kral'a, savaşlarına ve
avlarına yer ayrılmamıştır.

Urartu duvar resimlerinin bu kadar canlı
ve göz alıcı görünmelerinin nedeni, daima parlak
ve birbirleri ile çok iyi uyum sağlayan renk-
lerin seçilmiş olmasıdır. Bu resimlerde görülen
canlı ve doğadan alınmış ağaç, hayvan sahne-
leri, Urartu sanat anlayışının özelliklerini yan-
sıtmaktadır. Onlar bu sanatı Assur'lardan öğren-
mişler fakat Assurlu motifleri bile, kendilerine
öзgü bir biçimde canlandırmayı bilmişlerdir.

Kaynaklar :

- Balkan K., *Patnos Yakınında Anzavurtepe'de Bulunan Urartu Tapınağı ve Kütabeleri* (Anatolia V. 1960).
Burney C. A. — Lawson G. R. J., *Urartian Reliefs at Adilcevaz, on Lake Van, and a Rock Relief the Karasu, near Birecik, (Anatolian Studies VIII, 1958).*
Oganesian K., *Arin-Berd I, Architecture Ere-Buni, Ere-
van 1961.*
Özgüç T., *Altıntepe Mimarlık Anıtları ve Duvar Resim-
leri. Ankara 1966 .*
Piotrovsky B. B., *Urartu. Genève 1970.*

- 25 mil yükseklikteki atmosfer tabaka-
sında bir bakteri türü bulundu. Bu yük-
seklik, atmosferin koruyucu ozon
tabakasının üzerinde olup güneşin yay-
dığı öldürücü ultraviyole radyasyonuna
açıktır.